

Nûnerên Pêşî Yê Edebiyata Kurdî

Goranî – Lorî – Kurmancî – Soranî – Zazakî

Diyalektên Kurdî

❖ **Kurdiya Lorî**

- Feylî.
- Kirmaşanî.
- Bextiyarî.
- Lekî.
- Kelhûrî.
- Mamesanî.

Diyalektên Kurdî

❖ Kurdiya Lorî

❖ **Kurdiya Goranî**

- Hewramanî
- Zengeneyî
- Kakeyî (Maço)
- Bacelanî

Diyalektên Kurdî

❖ Kurdiya Lorî

❖ Kurdiya Goranî

❖ **Kurdiya Kurmancî**

➤ **Kurmanciya Jor:**

Bazidî, Hekarî, Botanî, Aştî, Behdînanî

➤ **Kurmanciya Jêr:**

Soranî, Mukriyanî, Erdelanî (Sineyî),
Silêmanî, Germiyanî (Kerkûkî)

Diyalektên Kurdî

- ❖ Kurdiya Lorî
- ❖ Kurdiya Goranî
- ❖ Kurdiya Kurmancî
- ❖ **Kurdiya Zazakî**

➤ **Zazakiya Bakur (Kirmanckî):**

Dêrsim, Qoçgirî, Wardo

➤ **Zazakiya Navîn:**

Bîngol, Elezîz

➤ **Zazakiya Başûr (Kirdkî):**

Sêwreg

Navendên Edebiyata Kurdî

1. **Goranî** (Sedsal: 8-9/15)
2. **Lorî** (Sedsal: 10)
3. **Kurmancî** (Sedsal: 16)
4. **Soranî** (Sedsal: 19)
5. **Zazakî** (Sedsal: 20)

1. Goranî

- Li Rojhilata Kurdistanê sê navêndên mezin hene.
- Hewraman, Loristan û Erdelan.
- Li Başûrê Kurdistanê jî herêma Helebçe û Kerkûkê navendên vê diyalektê ne.
- Di derdora sedsala 8-9an de bi «Diyalogên Yarsanê» dest pê kiriye.

1. Goranî

- Diyalogên Yarsanê
- **Mela Perîşan Dînewerî (1356-1421/31)**
- Êl Beg Caf (1492-1553)
- Bêsarani (1643-1701)
- Elmas Xanê Kendoleyî (1702-1776)
- Xanay Qubadî (1704-1778)
- Welî Dîwane (1745-1801)
- Mewlewî (1806-1882)
- Rencûrî (1750-1809)
- Mestûre Mahşeref Xanim (1804-1847)
- Mewlana Xalidê Şarezorî

1. Goranî

Mela Perîşan Dînewerî (1356-1421/31)

- Li gorî agahiyên berdest edîbê herî kevn ê edebiyata goranî Mela Perîşan Dînewerî ye.
- Helbestên xwe bi hewramanî nivîsiye.
- Mexlesên wî: Mela, Perîşan, Perîş.
- Helbestên wî di sala 1915an de li Kirmaşanê bi navê «Dîwana Mela Perîşanî Kurd» hatine çapkirin. (Perîşanname ?)

Nûnerên Pêşî Yên Edebiyata Kurdî

Diyalekt/Navend	Nûner	Sedsal	Berhem
Goranî	Diyalogên Yarsanê	8-9	Diyalogên dînî, Kelam
	Mela Perîşan Dînewerî	15	Perîşanname/Dîwan
Lorî			
Kurmancî			
Soranî			
Zazakî			

2. Lorî

- Hemedan navenda herî girîng a edebiyata Kurdiya Lorî ye.
- Berê navenda Loristanê bû lê îro ji aliyê îdarî ya dewleta Îranê ve Loristan û Hemedan wekî du wîlayetên ji hev cuda hatine qebûlkirin.
- Di sedsala 10an de bi **Baba Tahirê Uryan** dest pê kiriye.
- Em dikarin bêjin tarîxa edebiyata kurdî bi vê serdemê dest pê dike.

2. Lorî

Baba Tahirê Hemedanî (937-1010)

Ji aliyê Yarsaniyan ve wekî pîrekî Yarsanê tê qebûlkirin.

Dubeytî û helbestên xwe bi lorî nivîsiye.

Mexlesa «Uryan» bi kar aniye.

Ji bilî dubeytiyan, çar xezel û berhemeke wî ya wecîzeyan bi navê «Kelîmatu'l-Qîsar» hene.

Nûnerên Pêşî Yên Edebiyata Kurdî

Diyalekt/Navend	Nûner	Sedsal	Berhem
Goranî	Diyalogên Yarsanê	8-9	Diyalogên dînî, Kelam
	Mela Perîşan Dînewerî	15	Perîşanname/Dîwan
Lorî	Baba Tahirê Hemedanî	10-11	Dubeytî, Xezel, Kelîmatu'l-Qîsar
Kurmancî			
Soranî			
Zazakî			

3. Kurmancî

- Edebiyata Kurdiya Kurmancî ji aliyê cografî ve berfirehtirîn edebiyata kurdî ye ku cihên belavbûna wê îro di nav sînorên dewletên Tirkiye, Iraq, Îran, Sûrî, Ermenistan, Gurcistan û Kazakistanê de dimîne.
- Edebiyata Êzîdiyan ne nivîskî ye, zarekî ye, piştî hatine berhevkirin. (Qewl)
- Derdora sedsala 15-16yan dest pê kiriye.

3. Kurmancî

- Şukriyê Bilîsî (*-1523). Berhemên wî yên kurdî wenda ne.
- Mîr Yaqûbê Zirkî (*-1580). Berhemên wî yên kurdî wenda ne.
- **Mela Mehmûd (Hemîdî). (s16). Mulemme'a wî heye.**
- **'Eliyê Herîrî (s.16). 6 Helbestên wî û Cengnameya wî ya bi navê «Borê Qer» heye.**
- Feqiyê Teyran (*-1632). Şêxê Sen'anî, Bersîsê Abid, Zembîlfiroş, Dimdim, Helbestên Wî.
- Melayê Cizîrî (1567/70-1640). Dîwana Muretteb, Gotûbêjên Wî (Mîr Îmadedîn, Feqiyê Teyran)
- **'Eliyê Teremaxî (s.17). Serfa Kurmancî (Pexşan)**

Nûnerên Pêşî Yên Edebiyata Kurdî

Diyalekt/Navend	Nûner	Sedsal	Berhem
Goranî	Diyalogên Yarsanê	8-9	Diyalogên dînî, Kelam
	Mela Perîşan Dînewerî	15	Perîşanname/Dîwan
Lorî	Baba Tahirê Hemedanî	10-11	Dubeytî, Xezel, Kelîmatu'l-Qîsar
Kurmancî	‘Eliyê Herîrî	16	Helbest, Borê Qer
	Mela Mehmûd (Hemîdî)	16	Mulemme’
	‘Eliyê Teremaxî	17	Serfa Kurmancî (Pexşan)
Soranî			
Zazakî			

4. Soranî

- Li Başûrê Kurdistanê û Rojhilatê Kurdistanê belav bûye.
- Di derdora sedsala 19yan de dest pê kiriye.
- Piştî avabûna bajarê Silêmaniyê û bidawîbûna mîrektiya Erdelanê, bandora goranî kêr dibe û edebiyata soranî dest pê dike.
- Nalî (1800-1856), Salim (1805-1869) û Kurdî (1812-1850) sê nûnerên ewilîn yê edebiyata soranî ne.

4. Soranî

Nalî (Mele Xidirê Mikayîlî) (1800-1856)

- Dîwana wî cara ewil li Bexdayê di sala 1931ê de hatiye çapkirin.
- Di dîwana wî de bi teşeyên qesîde, xezel, mustezad û ferd bi qasî 120 helbest hene.
- Di helbestên xwe de mijarên wekî; niştimanperwerî, civakî, evîndarî, sirûştî, şanazî û dîn bi kar aniye.
- Di sala 1856an de li Stenbolê koça dawî kiriye.

4. Soranî

Salim (Evdirehman Begê Sahibqiran) (1805-1869)

- Dîwana wî cara ewil li Bexdayê di sala 1933yan de hatiye çapkirin.
- Di dîwana wî de bi teşeyên qesîde û xezelêbi qasî 200 helbest hene.
- Bi soranî-farisî mulemme' nivîsiye. Piranî mijarên sirûştî, evîndarî û civakî bi kar anîbe jî hicwiye û mersiye jî nivîsiye.
- Di sala 1856an de li Stenbolê koça dawî kiriye.

4. Soranî

Kurdî (Mistefa Begê Sahibqiran) (1812-1850)

- Heta niha ji 60î zêdetir helbestên wî hatine komkirin.
- Bi teşeyên qesîde, xezel û mulemme'an helbest nivîsye.

Nûnerên Pêşî Yên Edebiyata Kurdî

Diyalekt/Navend	Nûner	Sedsal	Berhem
Goranî	Diyalogên Yarsanê	8-9	Diyalogên dînî, Kelam
	Mela Perîşan Dînewerî	15	Perîşanname/Dîwan
Lorî	Baba Tahirê Hemedanî	10-11	Dubeytî, Xezel, Kelîmatu'l-Qîsar
Kurmancî	‘Eliyê Herîrî	16	Helbest, Borê Qer
	Mela Mehmûd (Hemîdî)	16	Mulemme’
	‘Eliyê Teremaxî	17	Serfa Kurmancî (Pexşan)
Soranî	Nalî (Mele Xidire Mikayîlî)	19	Dîwan
	Salim (Evdirehman Begê Sahibqiran)	19	Dîwan
	Kurdî (Mistefa Begê Sahibqiran)	19	Helbest
Zazakî			

5. Zazakî

- Tenê li Bakurê Kurdistanê derketiye meydana.
- Du navendên herî girîng ev in:
- Hezan: Mele Ehmedê Xasî (1867-1951)
- Sêwreg: Osman Efendî Babij (1852-1928)

5. Zazakî

Mele Ehmedê Xasî (1867-1951)

- Wekî Seydayê Xasî, Xoçeyê Xasî û Melayê Xasî jî tê naskirin.
- Ji bilî zazakî bi kurmancî, tirkî, erebî û farisî jî dizanibû.
- Helbest û Mewlûd nivîsiye. Mewlûda wî cara pêşî li Diyarbekirê di sala 1898an de hatiye çapkirin.
- Mewlûda Xasî ji 16 beş û 756 beytan pêk te.

5. Zazakî

Osman Efendî Babij (1852-1928)

- Wekî «Yeşilbaş Osman Esad Efendî» jî tê naskirin. Mexlesa «Es'ed» bi kar aniye.
- Ji bilî zazakî bi kurmancî, tirkî, erebî û farisî jî dizanibû.
- Mewlûd nivîsiye. Du mulemmê'ên wî li ber dest hene.
- Mewlûda wî cara ewil di Kovara Hawarê de hatiye çapkirin.

Nûnerên Pêşî Yên Edebiyata Kurdî

Diyalekt/Navend	Nûner	Sedsal	Berhem
Goranî	Diyalogên Yarsanê	8-9	Diyalogên dînî, Kelam
	Mela Perîşan Dînewerî	15	Perîşanname/Dîwan
Lorî	Baba Tahirê Hemedanî	10-11	Dubeytî, Xezel, Kelîmatu'l-Qîsar
Kurmancî	'Eliyê Herîrî	16	Helbest, Borê Qer
	Mela Mehmûd (Hemîdî)	16	Mulemme'
	'Eliyê Teremaxî	17	Serfa Kurmancî (Pexşan)
Soranî	Nalî (Mele Xidire Mikayîlî)	19	Dîwan
	Salim (Evdirehman Begê Sahibqiran)	19	Dîwan
	Kurdî (Mistefa Begê Sahibqiran)	19	Helbest
Zazakî	Mele Ehmedê Xasî	19-20	Mewlûd, Helbest
	Osman Efendî Babij	20	Mewlûd, Helbest

Çavkanî

- ADAK, Abdurrahman (2020), *Edebiyata Zazakî ya Klasîk: Di Peywenda Diyalektên Edebî yên Kurdî û Edebiyatên Îslamî de Edebiyateke Klasîk ya Derengmayî û Cihê Wê di Nav Klasîzma Edebî de*, The Journal of Mesopotamian Studies, e-ISSN: 2687-6388
- ADAK, Abdurrahman (2018), *Mexles Di Edebiyata Kurdî Ya Klasîk De*, Nûbihar Akademî, h.10.
- ADAK, Abdurrahman (2015), *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, Nûbihar, Stenbol
- ADAK, Abdurrahman (2019), *Teşeyên Nezmê Di Edebiyata Kurdî ya Klasîk De*, Nûbihar, Stenbol
- DOSKÎ, Tehsîn Îbrahîm (2020), *Baxê Îrem Geştek li Nav Şi'ra Kurmancî ya Klasîk*, (Amadekar: M. Zahir Ertekin), Weşanên Dara

Amadekar: Xelîl Akgul